

Begreppet kulmination – från Clausewitz till moderna doktriner

*Inträdeshandling i KKrVA avd I den 9 juli 2010
av Ove Pappila*

SYFTET MED DETTA anförande är att presentera och diskutera ett relativt vanligt, men samtidigt något anonymt militärteoretiskt begrepp. Begreppet är *kulmination* och det har varit en del av många militära doktriner sedan Carl von Clausewitz skrev om begreppet i *Om Kriget*. En undersökning visar att det de senaste årtiondena framförallt har diskuterats i USA på de högsta militära utbildningarna. En mängd elever vid bl a School of Advanced Military Studies har skrivit elevuppsatser och diskuterar begreppets användbarhet och relevans samt föreslår ett antal förbättringar och utvidgningar av begreppet. Vissa militära författare har också ägnat begreppet en del uppmärksamhet. En av de mer kända är Milan Vego, som har ägnat ett antal sidor i sin bok *Operational Warfare* åt kulmination. Ytterligare en välkänd författare som skrivit om kulmination är Michael I Handel, som ägnat ett flertal sidor i sin bok *Masters of War*¹ åt kulmination. Begreppet är idag en del av de flesta moderna militära doktriner. Sverige är inget undantag i detta avseende. Kulmination finns med i flera av delarna i vår relativt nya doktrinserie.

Militärteoretiska och operativa begrepp påverkar vårt militära tänkande på flera olika sätt. Begreppen finns ofta inarbetade i våra doktriner där de utgör delar av någon mer sammanhållen teori. Beträffande

kulmination brukar inte minst teorier om anfall, förhållandet mellan anfall och försvar och teorier om anfallets avtagande kraft innehålla resonemang om begreppet. Det påverkar hur vi tänker kring militära operationer och även vår planering och vårt genomförande av operationer.

Begreppet kulmination hänger ihop och är kopplat till flera andra delar av framförallt Clausewitz militärteori. Kulmination kan inte diskuteras och förstås fullt ut utan att man bl a tar in principen om kontinuitet och teorin om anfallets avtagande kraft i resonemanget. Reflekterande över begreppet kulmination kan väcka en del frågor om krig som jag tänkte återkomma till i slutet av anförandet.

Att en militär operation, särskilt under offensiv, riskerar att tappa sin kraft och att de målsättningar som finns för operationen därmed riskeras, är närmast en självklarhet. Anfallet kan sägas ha en avtagande kraft och en punkt där anfallets kraft kulminerar och når sin högsta nivå för att sedan avta i kraft. Att anfallet kan kulminera står i direkt motsats till den välkända principen att en fördel på slagfältet ska utnyttjas maximalt. Vi ska alltså enligt principen om kontinuitet fortsätta anfallet och bekämpa fienden så att han inte får chans att återhämta sig och vinna nya krafter, men samtidigt så riskerar vi att vårt anfall

tappar sin kraft och att vi tappar initiativet. Därmed finns ett spänningsförhållande, en lockelse i att fortsätta ett framgångsrikt anfall, samtidigt som man riskerar att anfällskraften tar slut.

Kulmination förknippas ofta, kanske för ofta, med logistik eller underhållstjänst. Det förstås då som att den kraft som ett förband innehar i mycket bygger på logistik och att den når sin höjdpunkt, sin kulmination och därefter börjar avta. En vanligt förekommande förklaring sägs ofta vara att den underhållskedja som ett förband stödjer sig på eller det medförda underhållet tar slut. Vanligt är också att diskutera logistik i samband med anfallets avtagande kraft. Det innebär att ju längre bort ifrån mina egna underhållsbaser jag befinner mig desto besvärligare blir det att klara av försörjningen med alla tänkbara störningar som kan inträffa på långt utsträckt avstånd. Det går helt enkelt åt mer kraft att försörja sig över längre avstånd. Även om diskussionen om logistik ofta kan ta överhand när vi diskuterar kulmination är det, också enligt Clausewitz, en viktig faktor, dock inte den enda som kan bidra till att vi kan närma oss kulmination under ett anfall.

Carl von Clausewitz och kulmination

Clausewitz tog upp tre aspekter av kulmination: försvarets kulminationspunkt, anfallets kulminationspunkt och segerns kulminationspunkt. Försvarets kulminationspunkt och anfallets kulminationspunkt är operativa koncept medan segerns kulminationspunkt är kopplat till uppfyllandet av de strategiska målen.

Clausewitz kopplade också begreppen till en annan del av *Om kriget* där han skriver om anfallets avtagande kraft. Clause-

witz anger ett antal orsaker för att styrkan utmattas:²

1. Genom anfallets syfte att besätta själva fiendens land. Detta sker i regel först efter det första avgörandet, men därmed är inte anfallet slut
2. Genom de anfällande arméernas behov av att besätta landet bakom sig för att skydda förbindelselinjerna och att säkra sitt underhåll
3. Genom stridsförluster och sjukdomar
4. Genom avståndet till basområdet
5. Genom att fästningar belägras och innesluts
6. Genom att ansträngningarna mattas
7. Genom att bundsförvanter drar sig tillbaka

Clausewitz skriver att andra faktorer kan bidra till att stärka anfallets kraft utan att diskutera närmare vilka dessa faktorer skulle kunna vara. Clausewitz hävdar att ett fullständigt resultat inte kommer att vara möjligt att få fram efter att alla faktorer har blivit undersökta. Det enda exempel han nämner är ett fall där anfallet förstärks av ett försvagat försvar, alltså en kalkyl där styrkan hos motståndaren ingår.

En inledande granskning visar oss att Clausewitz teori om anfallets avtagande kraft verkar stämma i all sin enkla självklarhet. Det som Clausewitz skrev verkar fullt rimligt även om vissa av hans punkter kanske bör breddas/omtolkas för att de ska vara relevanta idag, mer om detta senare.

Om anfallets kulminationspunkt skrev Clausewitz enbart en sida i sin bok. Han startar med att hävda att framgång under ett anfall är ett resultat av överlägsen styrka, både fysisk och moralisk. Clausewitz

refererar i detta sammanhang till det han tidigare skrivit om hur anfallets kraft gradvis avtar. Den del av Clausewitz text där han förklarar begreppet anfallets kulminationspunkt lyder:

Det finns strategiska anfall som omedelbart lett till fred – men det gäller ytterst få och de flesta leder bara till en punkt, där krafterna just räcker till att upprätthålla ett försvar och avvakta freden. – Bortom den punkten ligger omslaget och motgången. Styrkan i en sådan motgång är i regel mycket större än vad anfallskraften var. Vi kallar detta för anfallets kulminationspunkt. – eftersom anfallets mål är att ta fiendens land i besittning, följer härrav att framryckningen måste fortgå intill dess att angriparens överlägsenhet är förbrukad. Detta leder alltså fram mot målet och kan även leda utöver detta. – Om man betänker hur många faktorer som ingår i en jämförelse mellan stridskrafterna, förstår man hur svårt det i många fall är att avgöra vem som är den överlägsne. Detta är ofta en ren illusion.³

Noterna till den svenska översättningen ger också information om den status som Clausewitz ansåg att boken om kulmination hade i hans ofullständiga manuskript till *Om kriget*. Clausewitz skriver att bok 7 inte är färdigbearbetad. Vidare anger Clausewitz i en not att han till femte kapitlet i bok 7: ”utveckling av detta förhållande efter bok III i uppsatsen om segrans kulminationspunkt”, och intressant nog tar han upp att varje anfall efterhand förlorar i kraft.⁴

Clausewitz hävdade också att försvaret var den starkare formen av krigföring inte minst för att den försvarande har den initiala fördelen av att kunna vänta. Dessutom hävdade Clausewitz att försvaret ofta blir starkare efterhand. Clausewitz skriver inget direkt om försvarets kulminationspunkt,

men som jag återkommer till senare så finns idéer om detta inarbetade i kapitlet om försvar.

När det gäller segrans kulminationspunkt skriver Clausewitz betydligt mer. Han ägnar sju sidor åt att diskutera begreppet. Han inleder med att hävda att det inte är möjligt att i varje krig att besegra motståndaren fullständigt. Därför har varje seger en kulminationspunkt. Clausewitz fortsätter med att diskutera överlägsenhet. Han ger en mängd exempel på faktorer som både adderar och reducerar styrkan för angriparen och för den försvarande parten. Clausewitz ägnar sig sedan åt att motivera och analysera alla dessa faktorer och diskutera deras inbördes förhållande. Även om Clausewitz var en mästare på att konstruera tidlösa teorier och samtidigt göra det möjligt att använda teorierna i olika tidsbundna sammanhang, är det uppenbart att hela kapitlet baserar sig på högintensiv mellanstatlig krigföring eftersom Clausewitz baserar ett flertal av faktorerna på att vinna territorium och erövring.⁵

Clausewitz diskuterar också relationen mellan anfall och försvar i en fas där anfall övergår till försvar. Clausewitz hävdar att försvar är den starkare formen av krigföring baserat på fyra viktiga faktorer:⁶

1. Att dra nytta av terrängen.
2. Att det är lättare att försvara än att anfalla vid lika styrka.
3. Fördelen av att vara på den väntande sidan.
4. Stöd från befolkningen.

Samtidigt som Clausewitz hävdar att försvaret är den starkare formen av krigföring, hävdar han också att ett försvar som baserar sig på ett tidigare anfall är försvagat i alla dessa viktiga faktorer.

Andra militärteoretiker om kulmination

Det finns ett flertal texter som gör försök att visa på att begreppet eller delar av det har hanterats av andra författare än Clausewitz. I en elevuppsats från School of Advanced Military Studies undersöker David J Benjamin hur Jomini och Tuchtjevskij såg på begreppet.⁷ Undersökningen visar att ingen av dessa skrev direkt om begreppet under rubriken kulmination. Däremot menar Benjamin att Jomini diskuterade sätt att hantera effekterna av utmattning. Benjamin hänvisar till ett avsnitt i Jominis bok *The Art of War* där denne diskuterar hur man ska kunna hantera effekterna av utmattning. Enligt Jomini kan man under anfall när man passerat motståndarens första linje välja att fortsätta framryckningen mot den andra linjen. De egna anfallande trupperna kan då vara något oorganiserade enligt Jomini, viket kan innebära att den försvarande kan få övertaget. Det som Jomini beskriver kan sägas vara ett resonemang som har ett vagt släktskap med Clausewitz teori. Situationen som beskrivs handlar om hur anfallskraften avtar, dock bara inom ramen för de avgörande ögonblicken under ett fältslag.⁸

Vad Benjamin missade är att Jomini också skrev om anfallets avtagande kraft och försvarets kulminationspunkt. I *The Art of War*, skriver Jomini:

Every army which maintains a strictly defensive attitude must, if attacked, be at last driven from its position; whilst by profiting by all the advantages of the defensive system, and holding itself ready to take the offensive when occasion offers, it may hope for the greatest success.⁹

Det som Jomini beskriver här har starka likheter med det som Clausewitz skrev om

försvarets mest lysande ögonblick: veder-gällningens glänsande svärd. Precis som Clausewitz hävdade Jomini att försvaret inte kunde avgöra ett krig. För att den försvarande ska vinna, måste man gripa initiativet vid rätt tillfälle och övergå till anfall.

Jomini skriver också ganska utförligt om de problem som kan drabba en anfallande armé:

Moreover, the party advancing on the enemy has against him all the disadvantages arising from accidents of ground that he must pass before reaching the hostile line; and however flat a country it may be, there are always inequalities of the surface, such as ravines, thickets, hedges, farmhouses, villages, &c., which must either be taken possession of or be passed by. To these natural obstacles may also be added the enemy's batteries to be carried, and the disorder which always prevails to a lesser or great extent in a body of men exposed to continued fire of muskets or artillery. Viewing the matter in light of these facts, all must agree that in tactical operations the advantages resulting from taking the initiative are balanced by the disadvantages.¹⁰

Även om Jomini inte har samma bredd och djup i sin diskussion som Clausewitz, är det uppenbart att han förstod att ett anfall efterhand som det fortgår kommer att tappa sin kraft. Jomini diskuterar framförallt den påverkan som terrängen och den fiendliga motverkan kan ge på den anfallande styrkan och visar inte på samma djupa analysnivå som Clausewitz.

När det gäller Tuchtjevskij så skrev han, enligt Benjamin, inte heller explicit om begreppet *kulmination*. Enligt Michael H Esper så var Tuchtjevskij engagerad i de problem som hade visat sig under första världskrigets försvarsstrider. Taggtråd, kulsprutor och ett ökat djup hade

förändrat slagfältet och gjort försvaret starkare. Det var inte längre en tunn linje, utan en djup zon av starka försvarsställningar. Tuchtatjevskijs trodde att avgörandet skulle ske inne i försvarsställningarna, långt ifrån egna styrkor. Hans lösning var, enligt Esper, att skapa en andra echelon för att undvika kulmination och ha kraft kvar att bryta igenom motståndarens försvar. Vidare så trodde Tuchtatjevskij att man kunde nå flera kulminationspunkter. Utifrån detta formulerade han en teori med successiva operationer så att motståndarens styrka och naturliga hinder kunde övervinnas. De faktorer som Tuchtatjevskij ansåg påverkade kulminationspunkten var kommunikationslinjer, ledningssystem, underhåll, ersättningsprocedurer och de underhållsresurser man kunde räkna in i sin planering.

Denna korta undersökning pekar på att det var Clausewitz som på allvar formade den teoretiska basen för begreppet och gjorde det tydligt även om andra författare visar insikter som pekar på att de förstod att ett anfall tappar kraft.

Försvarets kulminationspunkt

Utöver anfallets och segerens kulminationspunkt så diskuterade Clausewitz även försvarets kulminationspunkt. Diskussionen är dold i något som Clausewitz skriver om anfall och försvar. Clausewitz menade att man bara ”ska utnyttja det [försvaret] så länge man behöver det på grund av sin egen svaghet.”¹¹ Så snart man är stark nog att eftersträva ett positivt mål måste man överge försvaret”. Det innebär att även försvaret har en kulminationspunkt. Det skulle vara en punkt när man inte kan vinna mer fördelar genom att försvara och därigenom är man tvingad att agera. För Clausewitz var det helt orimligt att man kunde genomföra

ett krig där försvaret var det yttersta syftet. Om man ska vinna efter att man inledningsvis har försvarat sig måste man övergå till anfall för att vinna reella fördelar över angriparen. Clausewitz kallade detta för vedergällningens glänsande svärd som var försvarets mest lysande moment.¹²

En författare som ägnat en hel uppsats åt att undersöka om försvarets kulminationspunkt är en användbar teori är Esper som skriver under rubriken *Defensive Culmination a Useful Piece of Theory?*¹³ Esper vill undersöka om defensiv kulmination är en användbar expansion av Clausewitz begrepp.

Enligt Esper beskriver Clausewitz ytterligare en variant av defensiv kulmination där försvararen inte kan nå målet att jämna ut styrkeförhållandena och övergå till anfall. Försvararen lämnar då sina inledande ställningar och tillbakarycker till starkare ställningar samtidigt som regeln om anfallets avtagande kraft kommer att inverka på motståndaren.¹⁴

Esper genomför sedan sin undersökning genom att granska två olika operationer: det tyska anfallet mot Frankrike 1940 och kampanjen i Burma 1944–1945. Anfallet mot Frankrike granskas för att han vill undersöka när det allierade försvaret kulminerade. Esper hävdar att den direkta orsaken var inringningen vid Dunkerque. För Esper är de beslut som de allierade befälhavarna tog när de insåg att deras försvar hade kulminerat viktiga. Han hävdar att Lord Gort, befälhavaren för British Expeditionary Force (BEF) var den första som reagerade. Den 23 maj ansåg britten att fullföljandet av Weygand-planen var beroende av att fransmännen tog initiativet, något som inget pekade på. Vidare så ansåg Gort att även om de åtta infanteridivisionerna som avdelats för ett avlastande anfall såsom Weygand-planen föreskrev,

skulle de aldrig lyckas ansluta till de inringade styrkorna. Gort beslöt sig därför att avsluta försvaret och dra sig tillbaka mot kusten och en evakuering.

Esper granskar också kampanjen i Burma 1944–1945. I slutet av 1943 hade britterna återhämtat sig från inledande motgångar i Malaysia, Singapore och Burma. Den motoffensiv som genomförts hade dock kulminerat i december vid floden Chindwin. Generallöjtnant William Slim insåg att japanerna var på väg att starta en offensiv över floderna för att ta Imphal och Kohima. Han insåg också att fördelarna skulle överväga för den japanska sidan. Slim hade en lång sträcka att försvara och terrängen var ogynnsam eftersom den inte medgav förflyttningar i sidled. Slim beslutade sig för att dra sig tillbaka och försvara sig mot det japanska anfallet längre bak i mer gynnsam terräng som han själv kunde välja. Även om japanerna anföll en vecka före de brittiska beräkningarna så fungerade planen. De japanska styrkorna kraschade mot de förberedda brittiska försvarerna och Slim kunde så småningom övergå till motanfall.

Den undersökning som Esper gör av två operationer visar på att försvarets kulminationspunkt kan vara en användbar teori. Att erkänna existensen av en kulminationspunkt för försvaret och därmed tvinga sig till insikten att det finns en punkt när man måste agera och övergå till anfall för att klara ut situationen, är användbara insikter för alla militära chefer. Esper går så långt att han hävdar att försvarets kulminationspunkt är en lika användbar teori som de om anfallet och segerns kulminationspunkt.

Flera kulminationspunkter

Milan Vego expanderar begreppet genom att hävda att en anfallande styrka kan nå

flera kulminationspunkter i snabb följd eller till och med nästan samtidigt. Vego menar att detta kan inträffa när det finns ett allvarligt glapp mellan de operativa mål som ska nås och faktorerna tid, rum och styrkor. Vego använder exempel från militärhistorien för att illustrera sin argumentation. Han hävdar att tyskarna nådde flera operativa kulminationspunkter i en serie av offensiva operationer under perioden mars till juli 1918. Striderna nådde sin höjdpunkt i och med det andra slaget vid Marne 15–17 juli där tyskarna efter inledande framgångar misslyckades med att nå sina operativa målsättningar.¹⁵

Vego använder också inledningen på det tyska anfallet mot Ryssland 1941 som ett annat exempel. Den tyska modellen att dela in anfallet i tre olika operationer gjorde att den mittersta delen av anfallet började tappa sin kraft i slutet av oktober för att sedan helt stanna upp utanför Moskva i början av december. På de andra fronterna gick det inte mycket bättre. I norr stannade man upp framför Leningrad och i söder stannade man upp till stor del beroende på ren utmattning av trupperna. Man kulminerade inte bara i söder utan på hela östfronten.¹⁶

Vego hävdar också att den strategiska kulminationspunkten bara kan nås en gång under ett krig som utkämpas i ett eller flera operationsområden. Den strategiska kulminationen är enligt Vego en punkt i tid och rum när de militära och icke-militära maktmedlen är reducerade till en nivå som helt enkelt inte räcker för att vinna kriget. I termer av militära maktmedel är det enligt Vego brist på tillräckliga strategiska reserver i manskap och utrustning, dålig mobilisering och en oförmåga att få ut adekvat tränade styrkor på fältet i rätt tid som bl a bidrar till att man når kulminationspunkten.¹⁷

Den stora skalan på de exempel som Vego använder antyder att detta främst är något som kan förekomma inom ramen för en större kampanj där man bedriver flera operationer samtidigt. Vego har också valt att väva in sin diskussion om den strategiska kulminationspunkten just i detta stycke av sin text. Det understryker än mer att det här är något som är giltigt inom ramen för storskaliga operationer, kampanjer eller hela krig.

Kulmination i fredsoperationer

Vid den tidpunkt när Clausewitz skrev *Om Kriget* existerade inga tankar om att genomföra fredsbevarande operationer. Begreppet har dock blivit så livskraftigt att försök gjorts att expandera begreppet så att det kan användas för att teoretisera kring fredsbevarande operationer. Eftersom det finns exempel på fredsbevarande operationer som misslyckats ska användningen av begreppet ideellt kunna bidra till att öka effekten och framförallt undvika ett misslyckande. En författare som har skrivit en uppsats om detta är major Daniel M Schuster från den amerikanska Försvarsmakten. Uppsatsen har skrivits som elevarbete vid School of Advanced Military Studies och har titeln *Achieving Victory in Peace Operations: an application for Clausewitz's Theory of Culmination*. Schuster tar som utgångspunkt att begreppet faktiskt är användbart vid denna typ av operationer. Han använder exempel från fredsbevarande operationer bl a i Beirut och Somalia för att understödja sin argumentation. Schuster hävdar att taktiska och operativa beslut fattade av militär och diplomatisk personal gjorde att styrkorna förlorade sin trovärdighet som opartiska.

För Schuster är trovärdigheten för den fredsbevarande styrkan central i hans resonemang kring kulmination. När man tappar i trovärdighet, så närmar man sig kulminationspunkten. Det som närmast kan jämföras med seger är att man lyckas med att uppfylla det som finns stipulerat i det mandat som operationen grundar sig på. Schuster hävdar också att ett taktiskt nederlag kan få oproportionerligt stora verkningar på de deltagande nationernas vilja att fortsätta operationen.

Schuster skapar en modell för att analysera de kritiska beslut och händelser som inträffade under två olika operationer. Modellen utvärderar operationerna i tre olika steg: påverkan som vissa viktiga beslut hade för att uppfylla de operativa målen, giltigheten av vissa operativa antaganden och slutligen risken för kulmination som ett resultat av ett antal händelser i relation till faktorerna eget stridsvärde, långvarig exponering, utdragen lokalisering, förändrade allianser och förlust av stöd från befolkningen.

Schuster slutsats är att två av Clausewitz maximer verkar vara dominerande i fredsoperationer: den första är ”man börjar inte ett krig eller borde i varje fall klokt nog inte göra det utan att ha klart för sig vad man vill uppnå i och med kriget – det första är det politiska målet, det andra det operativa målet”¹⁸ Den andra maximen är ”Segraren kan inte krossa motståndaren i alla krig. Segern når ofta och i regel en kulminationspunkt, det framgår tillräckligt av all erfarenhet. Men detta förhållande är särskilt viktigt för krigets teori och utgångspunkt för nästan alla fälttågsplaner.”¹⁹

Enligt Schuster så utgör dynamiken i fredsoperationer en unik utmaning för militära befälhavare. För att undvika nederlag så måste man hantera faktorer, som leder till kulmination, och deras kopplingar

till de operativa antaganden man har gjort måste vara en hörnsten i varje operativ planering. Att erkänna kulminationspunktens existens gör att man kan ha perspektiv på den nödvändiga styrkesammansättningen, dispositioner och taktik för att möjliggöra framgång i uppdraget och att kunna göra nödvändiga omprövningar av tidigare beslut när situationen så kräver. Under planeringsprocessen så bör fyra överväganden belysas: i tillägg till det önskade slutläget bör man överväga vad som konstituerar framgång eller seger i operationen och utifrån detta identifiera vilka operativa antaganden som bildar underlag för framgång. För det andra bör man skapa indikatorer som visar när ett operativt antagande blir ogiltigt och rikta underrättelseresurser mot dessa faktorer. För det tredje bör man när handlingsalternativen konstrueras eller när beslut tas av chefen överväga vilken påverkan de egna handlingarna kan få på kriterierna för kulmination. Slutligen så måste under operationens förlopp faktorerna angående kulmination ständigt omprövas i en process som vid behov kan justera vårt genomförande av operationen.²⁰

Kulmination i svenska doktriner

I de svenska doktrinerna verkar det som kulmination är ett relativt nytt begrepp. I den äldsta av våra doktriner, *Militärstrategisk doktrin*, nämns ingenting om kulmination. I vår *Doktrin för gemensamma operationer* kan vi dock läsa följande:

Kulminationspunkten är den tidpunkt när en operation tappar förmågan att med framgång fortsätta genomförandet och där operationen är på väg att skifta till motståndarens fördel. Denna kulminationspunkt kan eventuellt förutses i planeringen då skeden skapas för att återuppbbygga styrka för fortsatt strid. Dessa

uppbyggnadsskeden kan i detta avseende betraktas som operativa pauser som syftar till att avvärja egen kulminationspunkt i ett visst avseende, alternativt förstärka och påskynda motståndarens analkande av kulminationspunkten. Av alla uppgifter en chef har är kanske denna den svåraste – att identifiera den egna och motståndarens kulminationspunkt. Tillfälliga temposänkningar eller manövrer hos motståndaren kan lätt tolkas som att han har nått sin kulminationspunkt, men kan i själva verket vara en medveten operativ paus.

Kulmination finns även i delar av de andra doktrinerna. I *Doktrin för marina operationer* under rubriken logistikstöd framgår att ”en operation (insats) får inte kulminera i förtid genom att de logistiska resurserna tar slut.”²¹ Här är det uppenbart att man inte har räknat in andra faktorer i kalkylen om kulmination än logistik. I *Doktrin för luftoperationer* finns kulmination nämnt på ett ställe, det anges att: ”I operationsplanen utnyttjas de militärteoretiska grundtankarna om tyngdpunkter, avgörande punkter, direkt och indirekt krigföring, operationslinjer och manöverkrigföring, kulminationspunkter mm som bakgrund för att i den specifika situationen skapa ett sammanhängande koncept.”²²

Sammantaget är det bara i doktrinen för gemensamma operationer som man har tagit upp kulmination i någon större omfattning. Att begreppet inte finns representerat i *Militärstrategisk doktrin* visar att vi i Sverige hittills inte har lagt samma vikt vid begreppet och dess tillämpning som man gjort i USA.

Kulmination i utländska doktriner

Kulmination är ett begrepp som åtminstone på en teoretisk och doktrinär nivå an-

vänds flitigt i USA. Begreppet introducerades på allvar i och med att en ny version av den amerikanska arméns viktigaste doktrin, *Field manual 100-5 Operations*, publicerades under 1986. FM 100-5 har numer bytt benämning till *Field Manual 3-0 Operations*, där kan vi läsa följande om kulmination:

The culminating point is that point in time and space at which a force no longer possesses the capability to continue its current form of operations. Culmination represents a decisive shift in relative combat power. It is relevant to both attackers and defenders at each level of war. In the offense, the culminating point occurs when the force cannot continue the attack and must assume a defensive posture or execute an operational pause. In the defense, it occurs when the force can no longer defend itself and must withdraw or risk destruction. With stability, the culminating point is more difficult to identify. Three conditions can result in culmination: being too dispersed to adequately control the situation, being unable to provide the necessary security, lacking required resources.²³

Detta är mycket likt det som Clausewitz skrev. Man har utvecklat ett resonemang kring stabiliseringsoperationer, men några förklaringar till de faktorer som presenteras ges inte.

I en brittisk doktrin kring planering av militära kampanjer kan vi också läsa kortfattat om kulmination:

A joint force reaches its culminating point during a campaign when current operations can be maintained, but without the prospect of further progress. Making use of the culminating point – either exploiting that of an opponent or responding to that of one's own force to break a potential deadlock – is intrinsically difficult for 2 reasons. First, it is often challenging to identify in advance what criteria bring

about culmination. During combat, an attacking force culminates when it is unable either to sustain or re-launch an offensive and is limited inexorably to the defence. During stabilisation, a force may culminate if it loses authority. Second, and even if the criteria are known, it is often hard to determine (at the time) when the criteria are met. Culminating points can be physical or more abstract. Studying historic campaigns, as well as effective and timely assessment may allow a JFC to appreciate when and where he should bring his influence to bear. The possibilities are unlimited; it could be through key leader engagement (friendly, adversary or neutral) as much as it might be the timely initiation of a campaign branch or sequel.²⁴

Som framgår av texten är även denna doktrin starkt påverkad av Clausewitz. Vi kan finna en del spår av att man försökt expandera principen när man diskuterar försvarets kulminationspunkt, som utgör den vanligaste expansionen av konceptet. Man tar också upp kulmination under stabiliseringsoperationer och använder det kriterium som Schuster ansåg vara det viktigaste för att undvika kulmination: styrkornas auktoritet. Britterna har också, precis som Clausewitz, insett att det kan vara svårt att i förhand identifiera vilka faktorer som i varje specifikt fall kan leda till kulmination.

Diskussion kring begreppet

Efter att ha gått igenom delar av de texter som existerar kring begreppet kulmination kan vi konstatera att begreppet har expanderat och i viss mån uppdaterats till nutidens förhållanden. Den grundläggande delen av begreppet som innehåller anfalllets kulminationspunkt och segerns kulminationspunkt kan sägas ha ett innehåll idag som i mycket liknar det som Clausewitz avsåg. Clausewitz framstår också som den som på allvar utvecklade och tydliggjorde

begreppet. Några säkra slutsatser kring detta kan vi dock inte dra av denna korta undersökning.

Idag är begreppet kulmination tydligt baserat på det som Clausewitz skrev i *Om kriget*. Näst intill alla texter som jag har hittat innehåller mycket tydliga spår av Clausewitz formuleringar från *Om Kriget*. De underliggande argumenten och diskussionerna bakom de korta delarna av olika texter är ofta dolda. Detta innebär att stora delar av det som kan vara betydelsefull kunskap inom området är dolt eller helt enkelt inte existerar. Införlivandet av Clausewitz teori i doktrinerna framstår som att det har gjorts på enklast möjliga sätt utan att någon systematisk forskning har genomförts. Framförallt saknas idéer om hur man på ett mer praktiskt plan ska kunna känna av vart man står i förhållande till kulminationspunkten och därmed ha ett bra stöd i sitt genomförande.

Begreppet rör både den egna och den relativa styrkan i förhållande till motståndaren och vi kan därmed reflektera över om begreppet har starka kopplingar till utnöttningskrigföring som i mycket bygger på jämförelser av egen och relativ styrka. Begreppet kan också, näst intill som en antites, väcka frågan om huruvida kriget har en aggregerande natur eller möjligen karaktär i vissa fall. Är det den senaste aktionen eller det senaste anfallet som avgör kriget eller har kriget en aggregerande natur där olika händelser bygger på varandra? Om kriget är aggregerande, så måste vi på ett teoretiskt plan fortsätta och driva vårt genomförande med så få avbrott som möjligt ända tills vi har segrat eller tills vi har tappat så mycket kraft att vi inte kan fortsätta. Detta understryker ytterligare principen om kontinuitet och dess starka spänningsförhållande till *kulmination*. I praktiken är det säkerligen vanligare med avbrott

av olika skäl. Inte minst har det blivit allmänt accepterat att planera för operativa pauser för att undvika kulmination. Att vänta på det rätta tillfället för att genomföra sina planer är kanske det allra vanligaste skälet till att pauser uppstår i krig.

Även om den största delen av vår förståelse för begreppet har sin grund i det som Clausewitz skrev, var han sannolikt inte den första att fundera över konsekvenserna av att ett anfall förlorar sin kraft efterhand som det fortgår. Det Clausewitz gjorde – som i så många andra fall – var att teckna ner, tydliggöra och förklara hur begreppet kan tolkas och ge en viss vägledning till hur det kan användas. Senare har begreppet använts flitigt och även expanderats så att det kan användas i de typer av operationer som förekommer mest idag.

I vår förståelse av kulminationspunkten framstår det som viktigt att kulminationspunkten inte är någon fixerad punkt i tid eller rum, utan en dynamisk balanspunkt mellan parterna i operationen eller kriget. Den går svårigen att mäta eller att förutse exakt. Eftersom den bästa läraren för en officer är praktisk erfarenhet och krig är svårt att förvandla till matematik, så krävs det en erfaren chef för att kunna göra de viktiga bedömningar som ska fånga det ögonblick i denna balanspunkt där någon av parterna i konflikten kulminerar och utifrån detta besluta sig för att agera.

Min avslutande reflektion måste dock handla om Clausewitz. Att begreppet fortfarande är livskraftigt och används flitigt är bara ännu ett exempel på Clausewitz unika förmåga att konstruera tidlös militärteori som trots sin ålder fortfarande känns relevant.

Författaren är överstelöjtnant och ledamot av KKrVa.

Noter

1. Handel, Michael I: *Masters of War*, Frank Cass Publishers, London, 2001.
2. von Clausewitz, Carl: *Om kriget*, Bonniers, Stockholm, 1991, s 534.
3. Ibid, s 535.
4. Ibid, s 22, 535.
5. Ibid, s 576-584.
6. Ibid, s 341-342
7. Benjamin, David J: *The Discovery of the Culminating Point*, School of Advanced Military Studies U.S Army Command and General Staff College Fort Leavenworth, Kansas, 1986.
8. de Jomini, Antoine Henri: *The Art of War*, Greenhill Books, London, 1992, s 202.
9. Ibid, s 184-185.
10. Ibid, s 184.
11. Ibid, s 342.
12. Ibid, s 354.
13. Esper, Michael H: *Defensive Culmination: A Useful Piece of Theory?* School of Advanced Military Studies U.S Army Command and General Staff College Fort Leavenworth, Kansas, 1991.
14. Ibid, s 6.
15. Vego, Milan: *Joint Operational Warfare*, US Naval War College, Newport, Rhode Island, 2009, s VII-82.
16. Ibid, s VII-82-83
17. Ibid, s VII-82.
18. Op cit, not 2.
19. Ibid, s 576.
20. Schuster, Daniel M: *Achieving Victory in Peace Operations: an application for Clausewitz's Theory of Culmination*, School of Advanced Military Studies U.S Army Command and General Staff College Fort Leavenworth, Kansas, 1986, s 39.
21. *Doktrin för marina operationer*, Försvarsmakten, 2005, s 88.
22. *Doktrin för luftoperationer*, Försvarsmakten, 2004 s 102
23. *Field Manual 3-0 Operations*, 6-18. <http://www.fas.org/irp/doddir/army/fm3-0.pdf> (2010-08-12)
24. *Joint Doctrine Publication 5-00 Campaign Planning*, 2-19. <http://www.mod.uk/DefenceInternet/MicroSite/DCDC/OurPublications/JDWP/JointDoctrinePublicationjdp500CampaignPlanning.htm> (2010-08-12)